

The Influence of Alexis Carrel on the Thinking of Sayyid Qutb

John Møller Larsen*

Baggrund

Selvom der er en betydelig forskningsaktivitet omkring fænomenet islamisme, er der fortsat mange aspekter, der ikke er behandlet udtømmende. Det gælder fx sammenhængen mellem civilisationskritiske strømninger i europæisk åndsliv og udviklingen af islamismen.

I det 20. årh.s første årtier havde Egypten et særdeles aktivt intellektuelt miljø, der var førende i den arabisktalende del af den muslimske verden. Der blev således udgivet adskillige kulturelle og litterære tidsskrifter, og der blev oversat megen litteratur fra europæiske sprog. Der var divergerende opfattelser af 'vesten', men pro-vestlige synspunkter blev efterhånden trængt mere og mere i defensiven. Der var naturligvis flere årsager til denne udvikling, men indflydelsen fra europæisk civilisationskritik udgør et særdeles betydningsfuldt aspekt. Ved civilisationskritik skal her forstås et broget billede af tænkere, der typisk var kritiske over for troen på 'fremskridtet' og rationalismen (jf. Pollard 1968). Vigtige værker er fx *Der Untergang des Abendlandes* (1918-22), hvori Oswald Spengler hævdede, at den europæiske civilisation var dømt til undergang og allerede havde passeret sit højdepunkt; og i de tidlige bind af *A Study of History* (1934-61) fremlagde Arnold J. Toynbee lignende tanker. I *L'homme cet inconnu* (1935) fremførte lægen og nobelprisvinderen Alexis Carrel en kraftig kritik af den teknologisk baserede civilisation, som han ikke mente var i overensstemmelse med menneskets natur, ligesom han understregede, at der var et behov for at styrke menneskets åndelige værdier (jf. fx Drouard 1995). Europa, der ved at udbrede moderniteten havde udfordret den muslimske verden, bidrog altså samtidig til udviklingen af en islamistisk kritik af moderniteten, og de civilisationskritiske tanker fandt mange forskellige udtryk i Mellemøsten i 1930'erne og -40'erne (jf. fx Gershoni & Jankowski 1986 og Gershoni 1995).

Denne udvikling kan med fordel relateres til begrebet *occidentalisme*. I sin bog *Orientalism* (1978) fremsatte Edward Said sin tese om stereotype europæiske forestillinger om orienten. Spørgsmålet om ikke-vestlige kulturers forestillinger om 'vesten' er først senere og i betydelig mindre omfang begyndt at udskille sig som et selvstændigt forskningsfelt. Betegnelsen *occidentalisme* om sådanne forestillinger bliver anvendt stadigt hyppigere, men brugen af termen er ikke entydig. Chen (1995) taler bl.a. om "anti-official Occidentalism", der, som led i en diskurs rettet mod Kinas magthavere, ofte tegner et meget positivt (men forenklet) billede af vesten. Der er videre en tendens til at lade *occidentalisme* betegne ikke blot stereotype, men decideret negativt ladede opfattelser. Buruma og Margalit (2004) anvender således termen om en idéhistorisk strømning i vesten med rod i tysk nationalromantik, hvori vigtige træk var et ønske om at bevare kulturel autenticitet og en modstand mod oplysningsrationalisme og kommerzialisme. Herfra trækker de en linje til senere

bevægelser med et anstrengt forhold til vestligt inspireret modernitet – bevægelser, der fandt grobund i fx Rusland, Japan og Mellemøsten. I alle disse tilfælde var det almindeligt at sondre mellem ‘vestens’ materialisme og ‘østens’ spiritualitet (hvordan disse ‘geografiske’ størrelser så end blev defineret – jf. fx Bonnett 2004). Buruma og Margalits anvendelse af occidentalisme-begrebet er nyttig, fordi de betoner en stærkt reduktionistisk og ofte ligefrem dehumaniserende opfattelse af ‘den anden’, der ikke nødvendigvis ses i den generelle civilisationskritik.

Emnefeltets relevans for en forståelse af den nyere islamisme kan påvises ved at henvise til de markante occidentalistiske ideer i værker fra 1960’erne og ikke mindst fra 1970’erne og frem (jf. Khoury 1994-96). I flæng kan man nævne Āl-e Ahmads bog *Gharbzadegi* (1962), der fik stor betydning for den revolutionære diskurs i Iran. Heri tales der om vestlig indflydelse i Iran som en sygdom, og den vestlige verden opfattes som en ‘maskincivilisation’ (Al-e Ahmad 1982). Betydelig senere – i et interview fra 1993 – henviste ‘Abd al-Haqq La’yāda, en af den algerske terrorgruppe GIA’s grundlæggere, til Spengler (Kepel 2003, 398); og i fatwaen “Has Western Civilization Brought Any Comfort?” (2003) henviser den indflydelsesrige prædikant og mufti, Yūsuf al-Qaradāwī, anerkendende til Carrel. Eksemplerne i bin Ladens og Ayman al-Zawāhirī’s udtalelser er legio.

Projekt

Inden for denne overordnede problematik behandler nærværende projekt konkret forbindelsen mellem den helt centrale islamistiske ideolog, egypteren Sayyid Qutb (d. 1966), og den civilisationskritiske franske læge og nobelpristager Alexis Carrel (d. 1944). Ved siden af Carrels allerede omtalte, mere generelle kritik af vestlig civilisation, inspirerede han Qutb ved sine tanker om en åndelig avantgarde eller fortrop, der skulle lede menneskeheden mod en art genfødsel.

Qutb kan betragtes som bindeled mellem islamismen i 1950’erne og -60’erne og den moderne islamisme. Samtidig er han en central eksponent for den occidentalistiske tendens, og i flere værker fra hans islamistiske periode anvendes en ekstrem stereotypisering af anderledes tænkende, udkrystalliseret i begrebet *jāhiliyya* (“barbarisk uvidenhed”). Den vestlige verden (og i særdeleshed USA) ses som den drivende kraft bag udbredelsen af *jāhiliyya*.

Qutbs afhængighed af en række ideer lånt fra Carrel fremtræder mest markant i hans bog *Islam og civilisationens problemer* (*al-Islām wa-mushkilāt al-ḥadāra*), og en nærlæsning af dette aldrig oversatte værk vil udgøre hoveddelen af arbejdet, der endvidere inddrager andre af Qutbs bøger og en omfattende sekundærlitteratur om Qutb (hvis koranfortolkning var emnet for min ph.d.-afhandling) og om Carrel. Selvom den vigtige forbindelse mellem disse to tænkere ofte nævnes, er den kun i begrænset omfang behandlet i den hidtidige forskning (fx hos Choueiri 1997), og nærværende projekt bidrage til forståelsen af en vigtig fase i udviklingen af det, man kunne betegne som en islamistisk ‘kanon’ (de vestlige forfattere, der igen og igen refereres til) og et islamistisk ‘vokabular’ (de begreber, der enten er lånt direkte fra eller er påvirket af europæisk tænkning).

*** Ekstern lektor, ph.d.**

Afdeling for Religionsvidenskab

Aarhus Universitet

jml@teo.au.dk

Litteratur

- Al-e Ahmad, Jalal (1982), *Plagued by the West*, transl. from the Persian by Paul Sprachman, Delmar, N.Y.: Caravan Books.
- Bonnett, Alastair (2004), *The Idea of the West: Culture, Politics and History*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Buruma, Ian & Avishai Margalit (2004), *Occidentalism*, New York: The Penguin Press.
- Carrel, Alexis (1935), *L'homme cet inconnu*, Paris: Plon.
- Chen, Xiaomei (1995), *Occidentalism: A Theory of Counter-Discourse in Post-Mao China*, New York & Oxford: Oxford University Press.
- Choueiri, Youssef M. (1997), *Islamic Fundamentalism*, rev.ed., London & Washington: Pinter.
- Drouard, Alain (1995), *Alexis Carrel (1873-1944): De la mémoire à l'histoire*, Paris: Éditions L'Harmattan.
- Gershoni, Israel (1995), *Redefining the Egyptian Nation, 1930-1945*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gershoni, Israel & James P. Jankowski (1986), *Egypt, Islam, and the Arabs: The Search for Egyptian Nationhood, 1900-1930*, New York: Oxford University Press.
- Kepel, Gilles (2003), *Jihad: Expansion et déclin de l'islamisme*, 2e éd., Paris: Gallimard.
- Khoury, Paul (1994-96), *L'Islam critique de l'Occident dans la pensée arabe actuelle: Islam et sécularité*, I-III, Würzburg: Echter; Altenberge: Oros.
- Pollard, Sidney (1968), *The Idea of Progress: History and Society*, New York: Basic Books.
- Qutb, Sayyid (1962), *Al-Islām wa-mushkilāt al-ḥaḍāra*, Beirut: Dār iḥ yā' al-kutub al-ʿarabiyya.
- Said, Edward (1978), *Orientalism*, New York: Pantheon Books.
- Spengler, Oswald (1918-22), *Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, I-II, München: C.H. Beck.
- Toynbee, Arnold J. (1934-61), *A Study of History*, I-XII, Oxford: Oxford University Press.